

Türkçe ve Bilim Dili Üzerine

Hasan SEÇEN*

Hiçbir çaba boşa gitmez!

Türkçe meselesine geçmeden önce genç okuyucularıma ilk tavsiyem “hayatta hiçbir çabanın boşa gitmediği” olacak. Mesleği kimyagerlik olan bir üniversite hocasıyım. Öğretmen okulu yıllarından beri, günde en az bir gazete, her ay edebiyat- sanat ve sosyal içerikli 5-6 dergi ve birkaç kitap satın almak müsrifliğinde bulunmak ve boşa zaman harcayarak fırsat dahilinde bunları okumak gibi “zararlı” bir alışkanlığım var. Pek çok meslekdaşım, tasarrufları ile birkaç yılda bir arabalarını yenilemek suretiyle ülke otomobil sanayinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunuyorlar. Onlar bu arada, ülkedeki iskân problemini çözmek için –bölgeler arası dengeli kalkınmayı da gözeterek- değişik şehirlerimizde “kooperatif” yaptırarak inşaat sektörüne de önemli bir katkıda bulunuyorlar. Bu meslekdaşlarım, daha dinç ve dinamik olarak bilim-araştırma ve verimli bir eğitim öğretim yapabilmek için kafalarını benim gibi boş şeylerle hiç meşgul etmiyorlar. Onların bu fedakâr ve cefakâr tutumları yanında benim paramı ve zamanımı boş işlere harcamamın affedilmez bir kabahat teşkil ettiğinin farkındayım. Eşim de yıllardan beri gerekli uyarılarda bulunmasına rağmen artık beni “ıslahı nâ-mümkün” gördüğünden tenkidi bıraktı. Yine de evin “fakru zaruret” içinde olduğu dönemlerde, onu vitesten attırmamak için, satın aldığım kitapları önce balkona koyup –apartmanın birinci katında oturduğum için bu mümkün olmaktadır- daha sonra gizlice evin içine aldığım zamanlar oluyor.

“Üstad bu kadar çok okumanın sana faydası ne?” diye sorarlar, yaşlı bilgeye. Yaşlı bilge der ki “dağlara tırmanmama yardım ediyor!” “İyi ama, dağlara niçin tırmanıyorsun?” diye sorarlar bu defa. Yaşlı adam “Tırmanacağım daha yüksek dağları görmek için!” diye cevap verir.

Peki, bir “tırmanıcı” olarak benim kazancım ne oldu?

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü

Kimya bilimi tahlil (analiz) ve sentez sanatıdır. Kimyacı itiyadı ile sosyal âlem ve atomik âlemi birlikte incelemeye başladığımda, sosyal âleme yol gösterecek, insanların atomlara bakarak ibret alabileceği pek çok örnek çıktığını gördüm. Zaman zaman bu örnekleri deneme yazıları şeklinde kaleme almaktayım. Bazen bu yazılar, “*ve dahi sosyal bilimler, sosyal bilimcilerin işidir*” iddiasında olan dergi editörleri yüzünden dergiler arası Türkiye turuna çıkmasına rağmen yine de bu iddiada olmayan hoş görülü dergi editörlerinin müsamahası ile bazı dergilerde yayınlanmaktadır. Ancak yayınladığım yazılara, ne yar, ne de ağıyardan ne bir iltifat ne de bir eleştiri gelmediğinden, sevgili Nasreddin Hoca'nın “bari kendi ölümü kendim haber vereyim” dediği gibi, bunlardan yine kendim bahsederek duyurmaya çalışmaktayım.

Türk Yurdu Genel Yayın Müdürü Sayın Doç. Dr. Çağatay Özdemir Bey de hoş görülü editörlerden biri. Beni telefonla arayıp “Türkçeye saygı” konulu bir özel sayı hazırlığında olduklarını, bu arada bir fen bilimcisi olarak, bizim tarafın perspektifinden meseleyi irdeleyen bir yazı yazmamı istediğinde doğrusu çok sevindim. Yirmi beş yıllık okuyucusu olduğum “sosyal” taraftan yazı yazmak için davet almak az bir mutluluk değildi! Demek ki “hiçbir emek boşa gitmiyordu!”

Oğlum Anadolu Lisesi’ni kazandığında nasıl sevinmiştik!

Ahmet Turan Alkan çok sevdiğim yazarlardandır. Sayın Alkan’ın, yazılarından birinde 60-70’li yıllardaki eğitim-öğretim ortamımızı anlatırken yazdığı bir cümleyi hiç unutmam: “Gariban Anadolu’nun gariban ortaokullarında, gariban liselerinde, gariban öğretmenler, gariban Anadolu çocuklarına ne tarih öğretebildiler, ne felsefe, ne yabancı dil, ne matematik, ne fizik!¹” diyordu Alkan.

1 Ahmet Turan Alkan, *Türkiye Günlüğü*, Güz 1991, s. 5.

Ben de bu gariban zümresinden biri olarak, bu zümrenin en çok yabancı dil bilmemenin ezikliğini yaşadığını açıklıkla söyleyebilirim. Çünkü, “tarihi zaten herkes işine geldiği gibi yazıyor!”, “fizik, fizikçilerin işidir!”, “felsefe de zaten pek muteber bir şey sayılmaz!” diye mazeret uydurabilmemize rağmen, yabancı dil bilmemenin mazeretini bulamıyorduk. Bu açıdan bir kısmımız geç yaşlarda da olsa, hiç olmazsa kendi ihtisas sahamızdaki yayınları takip edebilecek ve me-ramımızı ifade edebilecek düzeyde yabancı dil öğren-meye çalıştık.

80’li Yıllarda Türkiye’nin hemen her ilinde kuru-lan Anadolu Liseleri çocuklarımız açısından ne büyük bir imkândı! İlkokul son sınıftaki oğlum, il bazında, 2300 öğrenci arasında onbeşinci olarak sınav kazanıp Anadolu Lisesi öğrencisi olunca dünyalar bizim ol-muştu. Öyle ya, “bir lisan demek bir insan demektir!” Yabancı dil bilen bir insan o dilde yazılmış bütün kay-naklardan yararlanabilirdi! Mesleğindeki yeniliklerden sürekli haberdar olabilirdi! Sonra, yabancı dil bilmek demek gelecekte iş garantisi demektir! Hemen her iş ilânında; “En az bir yabancı dil bilmesi tercih nedeni-dir” ibareleri yok muydu?

Fakat ilkokulda pırıl pırıl bir öğrenci olan oğlum, ortaokul yıllarında sürekli öğretmenler kurulu kararıyla sınıf geçmeye başladı. Nedense yabancı dille yapı-lan dersleri öğrenemiyordu! Bu arada çocuk kendine duyduğu güveni kaybetmişti! Bâri lise yıllarında vaziyetini düzeltebilir diyerek başka bir liseye vermek iste-diysen de fikrimi açtığım bütün dostlar, “zinhâr böyle bir yanlışlık yapmamamı” öğütleyince vazgeçtim. Bi-zimkisi, lise yıllarında da öğretmenler kurulu kararıyla sınıf geçmeyi sürdürdü.

Böylece Ahmet Turan Alkan üstadın târif ettiği ga-riban zincirine katılmaktan oğlum da kurtulamadı!

Kitaplarını Yakan Adamlar ve Üniversitede Türk Dili Dersi

70’li yıllarda ortaokul-lise okuyan bizler, her ne kadar yabancı dil, felsefe, fizik, tarih öğrenemediysek de hiç değilse Türkçe sıkıntısı çekmiyorduk. Dil bilgi-sini ortaokulda okuduğumuz için lise yıllarında tama-men edebiyat okumaktaydık. Sınıfın en tembelleri bile her dönem Türk edebiyatının klâsiklerinden birini oku-yup, dönem ödevi olarak hazırlamak zorundaydı. Böy-le olunca, en az okuyan bile, zoraki olsa da her dönem bir edebiyat eseri okuyor, kelime hazineleri, ifade ka-biliyetleri geliyordu. Hele ki kendini ideolojik bir grubun içinde bulan gençler, “bu kutsal davâda yalnız oldukları” ve “vatani hattâ dünyayı kurtarmak kendile-rine düştüğü” için kendilerini biteviye okumakla so-rumlu hissediyorlardı. İdeolojik grupların içindeki

tembeller takımı bile “savaşım”, “mücadele”, “davâ” veya “doktrin”in temel kitaplarından en azından bir ka-çını okuyor, duvar yazısı yazabilecek kadar “yazarlık” da yapıyorlardı! Tabî bu arada “Nota’ya Hayır!” veya “Kahrolsun Fasim!” türünden yazım hataları ya-pılıyorsa da “Nato” veya “Faşizm” gibi yabancı keli-meleri yazarken yapılan bu tür yazım hatâları hoş gö-rülebiliyordu! Zaten yabancı dil bilen pek kimse olma-dığından, çoğunluk durumu çakmıyordu bile!

1980’den sonra “harç bitti, inşaat paydos!” diye ta-rif edebileceğimiz bir sükunet dönemine girilince, ide-oloji mensubu olan ve okuyan pek çok arkadaşımız, ki-tap, dergi, gazeteyi bir tarafa attılar. Zaten, 13 Eylül sa-bahı pek çoğu kitaplarını ve dergilerini yakmışlardı! Bu arada bazıları “vatan kurtarmak” derdiyle okuya-madıkları “Teksas, Tom Miks, Zagor” gibi Amerikan edebiyatının “temel klâsikleri”ni okuyarak hiç de-ğil-se “yeni dünya” hakkındaki kültürlerini arttırdılar! Okumaktan dolayı başlarına iş açan bu adamların, ken-di çocuklarına ders kitapları haricinde bir şey okuma-sını tavsiye etmelerini beklemek doğru olmazdı. Onlar da tavsiye etmediler.

Öğrenciler açısından duruma bakarsak, onlar da “ders” ve “sınavlara hazırlık kitapları” haricinde bir şey okumaya ne zaman bulabiliyorlardı, ne de ihtiyaç duyuyorlardı! İlkokuldan başlayarak ha bre sınavlara hazırlanıyorlardı. Sınavlar da test tekniğiyle yapılyor-du. Yetkilileri tebrik etmek gerekir! Doğrusu test sına-vı da ulusal kimliğimizle çok örtüşen bir sınav yönte-miydi! Öğrencinin, sorulara cevap verirken, kelimeleri doğru yazması; noktayı, virgülü, yerinde kullanması; hocadan iyi puan almak için güzel kelimeler ve ifade-ler kullanması gibi bir sürü fuzûlî işi gerektirmiyordu. Fazla kâğıt harcanmadığı için millî ekonomimize fay-dası bile vardı!

Fakat sonuçta, test sınavlarıyla yarış atı haline ge-tirilmiş olan öğrencilerin, üniversite kapısına geldiğin-de, hattâ üniversiteden mezun olduktan sonra bir dilek-çe yazamayacak duruma geldiği, yazım hatası yapma-dan doğru dürtüst bir cümle bile kuramadığı görüldü-ğünde de “milletle kūsülmez” ve “demokraside çâre tü-kenmez” denilip üniversitede zorunlu Türk dili dersi okutmak suretiyle kaybın telâfii yoluna gidiliyordu!

Önce Türkçe!

Gerek uzun yıllar süren “özleştirme” denilen dilde tasfiye çalışmaları, gerekse gittikçe okumayan bir top-lum haline gelmemizden dolayı insanımızın kullandığı Türkçe gittikçe kısırlaşmaktaydı. Artık, Türkçe bir çar-şı pazar dili haline geliyor diye üzülyorduk ki, çarşı pazar tabelâlarının bile İngilizce olmaya başladığı bir döneme girdik bile! Koskoca üniversite bitiren adam-

Türkçe Bilim ve Sorunlar

Pek çok meslekdaşımız, “kavram ve terimlerin batı kökenli olması”nın Türkçenin bilim dili olarak kullanılmasında önemli bir sorun teşkil ettiğini söylemektedir. Kavram ve terimlerin batı kökenli olmasının nedeni açıktır: Çünkü, bilimsel üretimin çok önemli bir kısmı batı ülkelerinde yapılmaktadır ve batılı bilim adamları da kavramları ifade eden terimlerin büyük kısmını ya kendi dillerinden, ya da Greko-Lâtin kökenli kelimelerden türetmektedirler. Bu kavram ve terimlere Türkçe karşılık bulmakta zorlandığımız, teklif edilen pek çok karşılığın tutmadığı da görülüyor². “Peki bütün bunlar Türkçe ile bilim yapılmasına engel olur mu?” diye sorulabilir.

Benim, kendi görüşüm, hiçbir kavram ve terimin Türkçe karşılığı olmasa, hepsini yabancı dillerden alsak bile bunun Türkçe bilim yapmamıza engel teşkil etmeyeceği yönündedir! Nedenlerini de açıklayabilirim:

Bırakalım dünyanın Avrupa ve Amerika dışında kalan kesimini, sokaktaki her hangi bir Avrupalı veya Amerikalı yurttaş tarafından, Greko-Lâtin kökenli terimlerin, gerekli eğitim alınmadan kolaylıkla anlaşılabilirliğini kim söyleyebilir? Sokaktaki vatandaşını bir tarafa bırakın, kendi ana dillerinde türetilmiş olan bu terimleri kullanırken, sadece öğrenciler değil, profesörler bile kavram yanlışlarına düşebiliyorlar. Meselâ, batılı eğitim-bilimciler tarafından, ısı kavramını karşılamak için kullanılan “heat” kelimesinin yaygın bir kavram yanlışlığı doğurduğu ifade ediliyor. Bu eğitim-bilimcilere göre, bu kavram yanlışlığı, dinamiklik ifade eden bir kavramın durağanlık ifade eden bir kelime ile karşılanmasıyla doğmaktadır. Artı iki yüklü helyum çekirdeklerini tanımlamak için kullanılan alfa parçacığı sözcüğü, bir Türk’ün kafasında bir şey çağrıştırmadığı gibi, İngiliz’in veya Fransız’ın kafasında da bir çağrışım yapmıyor. Çünkü Yunan alfabesindeki alfa işaretiyle artı iki yüklü helyum çekirdeğinin herhangi bir benzerliği bulunmuyor.

Bir örnekleme de kendimizden yapalım: Bilgisayar kullanıcısı olmayan Türk yurttaşlarına “yazılım nedir?” diye soralım ve doğru cevap verip vermeyeceklerini araştıralım. Veya daha da basit bir kelimenin terimsel anlamını soralım: Meselâ “saf madde nedir?” Televizyonda kimya dersi veren öğretmenin saf maddeye örnek olarak zeytinyağını verdiği durumda, kimya okumamış sokaktaki vatandaştan doğru cevap beklenebilir mi? Söylemek istediğim şu: Bir kavramın Türkçe bir sözcükle karşılanması, tek başına doğru olarak anlaşılmasını ve kullanılmasını sağlamıyor, yani kavram yanlışlıklarını engellemiyor. Bilim terimleri mümkün olduğu kadar Türkçe olsa elbette ki bilim eğitimini kolaylaştırır, ama bilim sadece terimlerden meydana gelmiyor ki!.. Bu konuda sayın Ahmet Kocaman’ın söyledikleri önemli:

“... bilim dili terimler yanında tanımlama, varsayım oluşturma, betimleme, açıklama, gerekçelendirme, tartış-

ma, kural, yasa düzenleme gibi edimleri içerir. Daha açık bir anlatımla, bilim dili, terimleri de kapsayan bilim söyleminin anlatım aracıdır. Nasıl salt sözcüklerle anlaşılmıyorsa, (anadilde ya da yabancı dilde) terimlerin bilinmesi de bilim anlatımı ve bilim metinlerinin anlaşılması için yeterli değildir. Varsayımın hangi yapılarla anlatılacağı, anlatımda yansızlığın nasıl sağlanacağı, sonuç ya da özeti neleri içereceği, kesinleşmiş ya da henüz kesinleşmemiş bulguların nasıl aktarılacağı, veri çözümlemelerinde tartışmaların nasıl yürütüleceği türünden bilim söylemi kavramları anlaşılmadan bilim dilinde tutarlılık ve anlaşılabilirlik sağlanamaz. Bize göre, bilim dilinde bu tutarlılık en iyi anadilde sağlanabilir³”

Ahmet Kocaman’ın söylediklerini çok abartılı buluyorsanız yabancı dilde eğitim veren bir üniversitemizde çalışan bir hocanın söylediklerine bakın:

“...bir toplumsal bilim dalı olan siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümündeki bunca yıl ders ve seminerlerimdeki salt İngilizce yaptığım ders, sunum ve tartışmalarda bırakınız en ince nüansların anlaşılmasını en can alıcı boyutların, tezlerin, kanıtların yeterince anlaşıldığına hemen hiç tanık olmadığımı bilimsel bir dürüstlikle söylemeliyim. Dersimi işlediğim kısımlarına ilişkin sorular sorduğunda, öğrencilerimin ders sunumunun yığınca parçasından sadece bir kaçını anlar gibi ama onları da hep belirli belirsiz bulanık yaklaşık bir şeyler söyleyecek kadar anlayabildiklerini acıyla gözlemlemişimdir. Acı ama bunu doğal bulmuşumdur. Yabancı dilde öğrenimin bu olumsuz sonucunu bir dereceye kadar aşmak, olumsuz sonuca seyirci kalma yerine ders ve seminerlerimizde başka yöntem ve olanakları kullanmaya çalıştığımızı belirtmeliyim. Ama bu ikincil yöntemlerimizin sorunu aşmaya yetmemekte olduğu açık⁴”

Sonuç: Hem konuşalım, hem düşünelim:

İnsanlığın en önemli kazanımlarından biri olan bilim, bütün insanlığın ortak ürünüdür. Bilim, ancak bilimsel düşüncenin olduğu yerde üretilir. Bilimsel düşünce, hem bilimsel yöntemi kavramış hem de düşünmesini bilen insanlar tarafından yapılır. En güzel ve verimli düşünmenin de insanın kendi ana diliyle yapılabileceğini sanıyorum. Yine sanıyorum ki, bizlerin hâlâ, Nasreddin Hoca’nın papağan ve hindi fıkrasından alacağımız hisseler var: Bu hisselerin ilki, konuşan kuşlara verdiğimiz değer kadar, düşünen kuşlara da değer vermemiz gerektiğidir! O hâlde dünyayla konuşabilmek için yabancı dil! Ama daha iyi düşünebilmek için Türkçe⁵!

TEŞEKKÜR: Kavram yanlışları hususunda fikirlerinden yararlandığım, değerli eğitim-bilimci sayın **Prof. Dr. Samih Bayrakçeken**’e içten teşekkürlerimi sunarım.

2 Konuyla ilgili örnekler için bakınız: Nejat Muallimoğlu, **Türkçe Bilen Aranıyor**, 1999, Avciol Basım-Yayın, İstanbul; ve Ali Rıza Berkem, Selahattin Gültekin, **Kimya ve Kimya Mühendisliği İngilizce-Türkçe Terimler Sözlüğü**, Türkiye Kimya Derneği, İstanbul 1998.

3 Ahmet Kocaman, **Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi**, 1 Temmuz 2000, s. 16.

4 Ali Millioğulları, <http://www.evrensel.net/genclik/53/5.html>

5 Daha ayrıntılı bilgi için konuyla ilgili otorite kişiler tarafından kaleme alınmış değerli makalelerin toplanmış olduğu bir kaynak olarak bakınız: **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, 2. Baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.